

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1 9 7 4
METAI

LEIDYKLA „MOKSLAS“
VILNIUS ◆ 1976

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1 9 7 4

VILNIUS

1976

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSVORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

J A H R B U C H
F Ü R L I T A U I S C H E
G E S C H I C H T E

1 9 7 4

VILNIUS

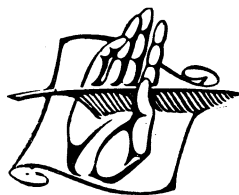
1976

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД
1974

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МОКСЛАС»
ВИЛЬНЮС ◆ 1976

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSKAS, Juozas JURGINIS, Nijolė
KUNCYTĖ, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS,
Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė), Henrikas
SADZIUS (vyr. redaktoriaus pavaduo-
tojas), Adolfas TAUTAVIČIUS, Antanas TYLA,
Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius),
Regina ŽEPKAITĖ

M $\frac{0164-069}{M 854(10)-76}$ Z-75

© LTSR MA Istorijos institutas, 1976

**VOKIETIJOS GENERALINIO ĮGALIO TINIO LIETUVAI
MEMORANDUMAS APIE POLITINĮ DARBĄ 1918 m.
LAPKRIČIO — 1919 m. BIRŽELIO MĖN. LAIKOTARPIU**

BRONIUS VAITKEVICIUS

Cia pirmą kartą skelbiamas dokumentas priklauso Vokietijos imperia-
lizmo atstovo E. Cimerlės (Zimmerle) plunksnai. Kaip Vokietijos vyriausybės atstovas Lietuvai, jis veikė čia 1918—1919 metais, gana sudėtingu ir prieštaringu laikotarpiu, kai buvo sprendžiamas mūsų krašto tolesnės istorinės raidos klausimas.

1918 m. paskutiniame ketvirtyje išryškėjo tam tikri Vokietijos politikos pakitimai okupuotos Lietuvos atžvilgiu. Juos lėmė kariniai pralaimėjimai Vakarų fronte, tiek Vokietijoje, tiek ir pavergtuose kraštuose bręstanti Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos veikiama revoliucinė situacija. Atsiliepė įvykių raidai „viršūnių krizė“ Vokietijoje. 1918 m. spalio 3 d. buvo suformuota koalicinė Makso Badeniečio vyriausybė, pasiūliusi sudaryti karų paliaubas. Netrukus, spalio 5 d., Vokietijos reichstagas, siekdamas sudaryti iliuziją, jog pripažįsta tautų apsisprendimo teisę, kurią išskėlė ir išpopuliarino Tarybų šalis, priėmė nutarimą leisti pavergtoms tautoms kurti savo valstybes. Buvo atsisakyta nuo personalinės unijos, kuri turėjo pririšti Lietuvą prie Prūsijos, o 1918 m. lapkričio 3 d. priimtas nutarimas pakeisti vokiečių karinę administraciją vokiečių civiline valdžia. Šios valdžios vadovu generalinio įgaliotinio titulu tapo E. Cimerlė, kuris lapkričio 7 d. atvyko į Vilnių. Nusakydamas Vokietijos reicho generalinio įgaliotinio uždavinius taip, kaip juos norėjo suprasti lietuvių buržuazijos atstovai, „Lietuvos aidas“ 1918 m. lapkričio 6 d. rašė: „Jisai drauge su sprendžiamaisiais lietuvių tautos sluoksniais (su prask: išnaudotojais — B. V.) turės įstatyti į vėžes naują savarankišką Lietuvos vyriausybę“¹.

¹Zr. R. Žepkaitė, Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918—1922), V., 1973, p. 26—27.

Lietuvos buržuazinė vyriausybė, germanofilo A. Voldemaro vadovaujama, buvo sudaryta 1918 m. lapkričio 9 d. Vokietijos nuolaidos lietuvių buržuaziniams nacionalistams, kurias ji buvo priversta padaryti, susiklosčius nepalankioms sau sąlygoms, anaipol nereiškė, kad Vokietijos imperializmas iš principo atsisakė savo senosios grobimo politikos. Šiai politikai įgyvendinti naujomis istorinėmis aplinkybėmis reikėjo lankstesnių metodų: sudaryti marionetinę vyriausybę, kuri, remdamasi krašto engėjais, paskelbtų kovą bręstančiai revoliucijai, dėtusi prie Vokietijos, padėtų vykdyti pastarosios politiką paversti Lietuvą placdarmu politinei, ekonominei ir karinei ekspansijai į Europos rytus, ypač į Rusiją, atnaujinti. Kad lietuvių buržuazija, kuri ėmėsi žygių kurti buržuazinę Lietuvos valstybę, būtų labiau priklausoma ir sukalbamesnė, vokiečių imperialistai panaudojo du svarbius veiksnius: a) finansus ir b) kariuomenę. Buvo iškeltas naujas motyvas pateisinti senajai Vokietijos politikai. Karo pradžioje ji buvo dangstoma „rusų pavojumi“, o šiuo metu — „bolševizmo pavojumi“, kuris tariamai gresia Vokietijai. „Dabar labai išryškėjo bolševizmo įsiveržimo į Vokietiją pavojus, — rašė E. Cimerlė — kuris, turint galvoje neramumus pačioje tėvynėje, kėlė begalinę grėsmę“ (p. 122). Vietoj suirusios, traukiančios namo okupacinės kariuomenės vokiečių kontrevoliuciniai generolai verbavo savanorius, kūrė savanorių batalionus, kuriuos rengėsi panaudoti ir panaudojo Tarybų valdžiai slopinti.

Vokiečių civilinė valdžia leido formuoti Lietuvoje vadinamąsias vietos gyventojų „savigynos grupes“, kurios turėjo priklausyti nuo vokiečių valdžios, padėti jai užtikrinti „ramybę, tvarką ir saugumą“. Ji nesiruošė į vakarus nuo fronto linijos užleisti valdžios Lietuvos buržuazinei vyriausybei. E. Cimerlės vadovaujama valdžia įsivedė net specialius titulus: generalinio įgaliotinio pavaduotojas buvo vadinamas krašto prezidentu (Landespräsident), skyrių viršininkai — krašto patarėjais (Landesrat), o apskričių viršininkai — krašto patarėjų padėjėjais (Landesbeirat).

Buržuazinės Lietuvos nepripažinimo de jure sąlygomis, iki 1919 m. birželio 16 d., kai vokiečių civilinė valdžia buvo priversta palikti Lietuvą, ji laikė save visišku krašto šeimininku. Ji darė viską, kas įmanoma, politiškai ir ekonomiškai įsitvirtinti Lietuvoje, E. Cimerlės žodžiais, „sutrukdyti ar susilpninti, kiek galima, nepageidautinas pasekmes Vokietijos ateities interesams“, „užsitikrinti ten (Lietuvoje — B. V.) įtaką“ (p. 125).

Skelbiamas dokumentas yra svarbus istorijos šaltinis. Nepaisant ryškių subjektyvizmo apnašų, kurias sąlygojo autoriaus pozicija iškeltais klausimais, memorandumas dar kartą patvirtino daugelį lietuvių tarybinės istoriografijos iškeltų teiginių.

Jis liudija apie revoliucinio judėjimo augimą Lietuvoje, aktyvų veikimą bolševikų, „kurių anuomet vokiečių kariniuose daliniuose ir gyven-

tojų tarpe buvo labai daug“ (p. 122) ir kurie „kėlė grėsmingą pavojų buržuazijai“ (p. 122), lietuvių buržuazijos nesugebėjimą atsispirti revoliucinių masių, sukūrusių didesnėje Lietuvos dalyje Tarybų valdžią, spaudimui, apie Vokietijos imperialistų finansinę ir karinę pagalbą lietuvių buržuazijai, slopinant darbo žmonių revoliucinį judėjimą. Dokumentas byloja apie tai, kad lietuvių buržuazija, besiveržianti prie politinės valdžios vairo, panaudojo iš Vokietijos gautą paskolą „karinei amunicijai iš Vokietijos įsigyti ir Lietuvoje dislokuotos vokiečių kariuomenės daliniams apmokėti“ (p. 123). Jame atsispindi kai kurie tarptautinių santykių aspektai, prieštaravimai imperializmo stovykloje, kuriais stengėsi pasinaudoti lietuvių buržuazija savo valdžiai įtvirtinti, ir svarbiausia tai, kad lemiama Lietuvos buržuazinės valstybės atsiradimo sąlyga buvo Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos pergalė Rusijoje. Tik kontrrevoliucinių generolų — Kolčiako, Denikino, Vrangelio, siekusių atkurti „vieningą ir nedalomą Rusiją“, sutriuškinimas (tiek Antantės, tiek Vokietijos imperializmo sluoksniai, kaip liudija memorandumas, palaikė rusų generolų siekius) sudarė realias galimybes pripažinti buržuazinę Lietuvą de jure ir tokiu būdu užtikrinti jos egzistavimą Europos kapitalistinių valstybių sistemoje.

* * *

Dokumentą paskelbti maloniai pateikė Vokietijos Demokratinės Respublikos Greifswaldo universiteto dėstytojas istorikas dr. Haris Vyderhoffs (Harri Wiederhoffs).

Į lietuvių kalbą jį išvertė ist. m. k. K. Rukšėnas.

„Metrašcio“ redakcija reiškia nuoširdžią padėką abiem mokslininkams už suteiktas paslaugas.

PUBLIKACIJA

Streng geheim

DENKSCHRIFT ÜBER DIE POLITISCHE ARBEIT DES GENERALBEVOLLMÄCHTIGTEN DES DEUTSCHEN REICHES FÜR LITAUEN IN DER ZEIT VOM NOVEMBER 1918 BIS JUNI 1919

Kowno, im Juni 1919

1. Der Deutsche Generalbevollmächtigte begann im Anfang November 1918 in Wilna seine Tätigkeit. Zu diesem Zeitpunkt hatten die Voraussetzungen der deutschen Politik in Litauen eine grundlegende Wand-

lung erfahren. Die Voraussetzung der Politik der bisherigen Militärverwaltung, die von General Ludendorf bestimmt wurde, war der Sieg der deutschen Waffen. War die Randstaatenpolitik mit dem Ziele der Lahmlegung der russischen Machtstellung in Europa schon eine verhängnisvolle Illusion auch im Falle des Sieges der deutschen Waffen, so wurde sie zur Gefahr für die deutsche Ostpolitik am Tage der Niederlage. Polen, das als befreundete Macht in den mitteleuropäischen Staatenverband eintreten sollte, wurde zu unserem gefährlichsten Gegner im Osten. Die Entente bemächtigte sich der deutschen Randstaatenpolitik und machte sie zu einer Waffe gegen unsere Zukunftsinteressen im Osten.

Litauen, dem man formell die staatliche Selbständigkeit von deutscher Seite aus zuerkannt hatte, sollte wirtschaftlich, militärisch und dynastisch eng an Deutschland angeschlossen werden. Bei Kurland wollte man die Personalunion mit dem König von Preußen.

Diese verhüllte Gewaltpolitik war noch wirksam in den Köpfen der Männer, die die Geschicke Litauens bis dahin zu leiten hatten, als der Deutsche Generalbevollmächtigte seine Tätigkeit begann. Der vollständige Zusammenbruch unserer inneren und äußeren Politik in seinen Konsequenzen für die Politik in Litauen setzte sich nur schwer unter großem Widerstande der in der Tradition des Sieges und der Machtpolitik erzogenen Militär — und Zivilbehörden Litauens zu einer neuen Erfassung der Lage und Praxis der Verwaltung und Behandlung der Bevölkerung durch.

Auf der Gegenseite war das litauische Volk und seine Führer durch die jahrelange Bevormundung einer zwar sachlich glänzenden Verwaltung, die aber das Volk als Objekt behandelte und die Imponderabilien der Selbständigkeit und Mitverantwortung Litauens vernachlässigte, in keiner Weise vorbereitet für die nunmehr zu übernehmende Aufgabe der Selbstverwaltung und Staatsbildung. Das Volk war durch die unvermeidliche Härte der Kriegswirtschaft der Okkupationsbehörden und starke Truppenbelegungen im Laufe der Jahre verstimmt und verbittert. Die Vertretung des Volkes — die Taryba —, die von der deutschen Militärverwaltung eingesetzt, von dem Volke nicht gewählt war, die als williges Werkzeug der deutschen Politik gedacht war, stand der deutschen Militärverwaltung mit dem größten Mißtrauen gegenüber und sah sich in ihren wiederholten Berufungen an die deutsche Reichsregierung und ihren Bitten um größere Bewegungsfreiheit und Selbständigkeit immer wieder getäuscht.

So lagen die Verhältnisse, als dem Deutschen Generalbevollmächtigten durch die Reichsregierung die Aufgabe gestellt wurde, das Verhältnis Deutschlands zu Litauen unter Berücksichtigung gänzlich veränderter politischer Umstände in freundschaftliche Bahnen zu lenken, den

Aufbau des litauischen Staates zu unterstützen, die Übergabe der Landesverwaltung, die bisher ausschließlich in deutschen Händen lag, an die litauische, erst zu bildende, kaum in ihrem Anfang vorhandene Verwaltung durchzuführen.

Trotz allem erschien diese Aufgabe möglich und ein Erfolg nicht ausgeschlossen, wenn es gelang, in Ruhe und energischer Arbeit mit ganz neuer Orientierung unter Ausschaltung der bisherigen Verwaltungspraxis und mit neuem Geist der Versöhnlichkeit, des Geschehenlassens, der Geduld und des Verständnisses für die Notwendigkeiten eines eigenen litauischen Staatswesens den Beamtenapparat umzuformen mit dem Ziele, die litauische Initiative zu wecken, die Selbstständigkeitsbestrebungen und den berechtigten Nationalismus Litauens zu stärken und damit das geschwundene Vertrauen des Volkes zur ehrlichen Mitarbeit Deutschlands zu mehren.

2. Es kam anders! Die deutsche Revolution, die auch im Osten katastrophal das Gefüge der militärischen und zivilen Organisation zertrümmerte, beraubte in den entscheidenden Wochen, in denen die grundsätzliche Umstellung der Politik und Verwaltung in Litauen erfolgen sollte, die leitenden Männer der Freiheit des Handelns und bestimmte bis in den Januar hinein den Grang der Ereignisse in Litauen mit elementarer Gewalt. In jenen Wochen stand der Deutsche Generalbevollmächtigte mit seinen Mitarbeitern mitten in der Flut der zurückströmenden deutschen Truppen, hinter denen der Bolschewismus nachdrängte. Man sah kein Halten der Bewegung. In dieser Zeitspanne, die nach wenigen Wochen sich berechnete, sollte nun ein litauischer Staat mit tragfähiger Regierung, leistungsfähigem, zur Übernahme bereitem Verwaltungsapparat und nötigem Selbstschutz aus der Erde gestampft werden. Die Versuche in Wilna, eine Koalitionsregierung unter Zuziehung der Polen zu schaffen, mißlangen, doch wurde erreicht, daß die Juden und Weißruthenen in die litauische Regierung eintraten.

Die Übergabe der Verwaltung und der zahllosen deutschen Anlagen und Einrichtungen mußte in den Ost—und Nordkreisen Litauens angesichts der bevorstehenden Räumung durch die nach der Heimat strebenden deutschen Truppen überstürzt vor sich gehen. Man schuf rasch irgend eine Ortsbehörde, der man die Verwaltung übergab, liquidierte unter Verlusten gewerbliche und landwirtschaftliche Betriebe, gab den Kreiskomitees eine Anzahl Gewehre zur Bewaffnung einer Miliz und rückte ab. Es half keine Vorstellung der militärischen Vorgesetzten, der deutsche Soldat ging einfach nach Hause. Ihm folgte der Bolschewismus und bemächtigte sich kampflös weitere Gebiete mit Millionen deutscher Kulturarbeit.

Der Termin der Räumung der Hauptstadt Wilna war schon bekannt, als man noch in Wilna mit der litauischen Regierung über ihren Staatsaufbau und die Verwaltungsübernahme verhandelte. Die Lokalbehörden in Wilna wagten nicht, die Stadtverwaltung Wilna zu übernehmen, weil die bolschewistischen Elemente Wilnas bereits eine drohende Haltung gegenüber dem Bürgertum einnahmen in Erwartung des baldigen Einzuges der Sowjettruppen. Die militärischen Stellen waren machtlos. Im Bereich des A.—O.—K. 10 ging die Räumung noch einigermaßen in Ordnung, wenn auch viel zu schnell, vor sich. Die 8. Armee hingegen flutete aus Kurland, an Straßen und Bahnlinien sich anlehnend, regellos zurück. In dieser Zeit vollkommener Auflösung aller militärischen Verbände war eine Einwirkung des Deutschen Generalbevollmächtigten auf den Gang der Räumung unmöglich. Die militärischen Stellen verfügten einfach die Räumung unter dem Druck der Truppen, und ihre Versuche, die rückläufige Bewegung zum Stehen zu bringen, scheiterten.

Die litauische Regierung und der Generalbevollmächtigte mit seinem Verwaltungsstabe blieben bis zum Ende in Wilna; am 31. Dezember siedelten sie nach Kowno über. Wilna fiel, als es kampflos von den deutschen Truppen geräumt war, wenige Tage lang den Polen zu, die im letzten Augenblick noch Waffen erhalten hatten und ging dann an die Sowjettruppen verloren.

Jetzt zeichnete sich in Schärfe die Gefahr des Vordringens des Bolschewismus nach Deutschland hin ab, die angesichts der ungeheuren Gärung im Inneren des Vaterlandes von unübersehbarer Tragweite war. Die nun von Kowno aus einsetzende Tätigkeit des Deutschen Generalbevollmächtigten war beherrscht von dem Willen, mit allen Mitteln diese Gefahr abzuwehren und dieses Ziel bestimmte von nun an seine Tätigkeit. Von da aus ergaben sich folgende Aufgaben:

a) Die Festigung der militärischen Lage. In enger Zusammenarbeit mit den militärischen Dienststellen gelang es, die rückläufige Bewegung zum Stehen zu bringen und eine Demarkationslinie östlich Schaulen-Koschedary-Merecz festzulegen, während das A.—O.—K. 10 damals noch Grodno und Bialystok mit Vorgelände nach Osten hielt. Kowno selbst war schon militärisch aufgegeben, aber der Gedanke der Verteidigung Ostpreußens in Litauen setzte sich durch trotz aller Miniarbeit deutscher und russischer Bolschewisten, die damals in der deutschen Truppe und der deutschen Bevölkerung zahlreich vorhanden waren. Unermüdliche aufklärende Arbeit der militärischen und zivilen Dienststellen, scharfes Durchgreifen gegenüber deutschen und russischen Agenten, vor allem die Einflußnahme auf die in Kowno erscheinende, damals ganz in zerstörender Tendenz arbeitende deutsche Solda-

tenzeitung, die dem Einfluß des Soldatenrates durch den Generalbevollmächtigten entzogen wurde, hatte schließlich Erfolg. Es gelang, die Demarkationslinie zu halten, den Vormarsch der Sowjettruppen zum Stehen zu bringen und in den letzten Wochen sogar den litauischen Vormarsch nach Osten nördlich Wilnas kräftig zu unterstützen.

b) Die Niederhaltung des Bolschewismus im Inneren. Unter dem Schutz der deutschen Truppen konnte nun das litauische Ministerium, dem große Zähigkeit in schwerer Zeit nachgerühmt werden muß, an politische und verwaltungstechnische Aufgaben herantreten. Der Deutsche Generalbevollmächtigte hielt es für seine Pflicht, in erster Linie der litauischen Regierung die Möglichkeit zu geben, durch Waffenlieferung an die überall gebildete Miliz in den Landkreisen und Städten den Bolschewismus im Innern, der sich überall lebhaft regte, niederzuhalten. Die litauische Regierung hat dies mit aner kennenswerter Energie getan und damit, wenn auch in ihrem Staatsinteresse, so doch mit Erfolg zu Gunsten Deutschlands an der Abwehr des Bolschewismus von der deutschen Grenze tatkräftig mitgeholfen.

c) Von Kowno aus wurde die westlich der Demarkationslinie noch stehengebliebene, an Personal stark verminderte Zivilverwaltung nochmals fest in die Hand genommen, nach neuen Gesichtspunkten ausgebaut mit dem Ziele, der litauischen sich erst neu und schwer entwickelnden Lokalverwaltung die Wege zu ebnen und geordnet die Geschäfte zu übergeben. Die Gendarmerie wurde verstärkt und ganz auf die Aufrechterhaltung der Sicherheit im Inneren und insbesondere auch — es muß mit Bedauern festgestellt werden — auf Abwehr der Übergriffe demoralisierter Soldaten eingestellt. Sie ist jetzt, nachdem die Litauer mit ihrer Miliz und ihren Truppen die Sicherheit selbst übernehmen können, nachdem die Moral der Truppen sich wieder gehoben hat, aufgelöst worden. Auch die Zivilverwaltung ist nach Übergabe sämtlicher Verwaltungszweige etappenweise abgebaut und dann ganz aufgelöst worden. Es verbleiben in den Kreisen bis zum 15. Juni 1919 nur noch die Beauftragten des Generalbevollmächtigten mit politischen Funktionen als vermittelnde Stelle zur Behebung von Schwierigkeiten und Reibungen zwischen den litauischen Behörden und den deutschen militärischen Stellen. Den Beamten der Zivilverwaltung, die bis zum Schlusse ausgeharrt haben, gebührt volle Anerkennung. Ihnen ist es zu verdanken, daß die Zivilverwaltung in der Hand des Generalbevollmächtigten in jenen schweren Wochen des Januar und Februar 1919 ein festes Gefüge blieb und ihrer Arbeit verdanken die Litauer mit an erster Stelle, daß Litauen nicht dem Bolschewismus verfiel.

d) Die Schaffung der litauischen Wehrmacht. Sie war Ende 1918 kaum über die ersten Anfänge hinausgekommen und es bedurfte fort-

gesetzter Bemühungen des Generalbevollmächtigten, um die vielfachen Widerstände, namentlich der militärischen Stellen, zu überwinden und die Bewaffung und Ausrüstung einer bescheidenen Truppe — heute sind es etwa 12 000 bis 15 000 Mann — durchzusetzen. Erschwert wurde die Ausrüstung durch die vollständige Desorganisation allen Nachschubes in der Heimat. Allein kann die litauische Armee zwar auch heute noch nicht die Grenzen verteidigen, aber sie stellt immerhin ein wesentliches Moment des Selbstschutzes und der Staatserhaltung nach innen und außen dar und hat in den letzten Wochen erfolgreich gegen die allerdings stark zermürbten Sowjettruppen gekämpft. Das Zusammenarbeiten der leitenden deutschen und litauischen militärischen Stellen ist gut. Das Verhältnis der deutschen und litauischen Soldaten ist erträglich und muß umso besser sein, je mehr die Qualität der deutschen Truppen sich bessert.

Diese Stellungnahme, wie sie unter Lit. a bis d dargelegt ist, hat der Generalbevollmächtigte in wiederholten Berichten an die Reichsregierung mit Nachdruck vertreten.

Die finanzielle Unterstützung des litauischen Staates erschien von vornherein als ein wesentlicher Faktor für die erfolgreiche Lösung der gestellten Aufgaben und für die Durchsetzung des deutschen Einflusses in Litauen. Es gelang der litauischen Regierung, Ende Dezember 1918 von der Darlehnskasse Ost ein Darlehn von 100 Millionen Mark zu erhalten. Ein wesentlicher Teil davon ist zur Beschaffung militärischer Ausrüstungsgegenstände aus Deutschland und zur Bezahlung von Zulagen an in Litauen stehende deutsche Truppen verwendet worden. Der in letzter Zeit von der litauischen Regierung geäußerten Bitte, eine weitere Anleihe im gleichen Betrage von Deutschland aufzunehmen, konnte infolge der gegenwärtigen politischen und finanziellen Lage Deutschlands nicht entsprochen werden. Es steht leider zu erwarten, daß die in sicherer Aussicht stehende finanzielle Unterstützung Litauens durch Amerika auch eine Stärkung des politischen Einflusses der Entente, besonders Englands und Amerikas, auf Kosten der deutschen Interessen zur Folge haben wird.

3. Kaum war die schwerste bolschewistische Gefahr überwunden und der Bolschewismus zum Halten gebracht, als sich der polnische Druck von Süden her stärker bemerkbar zu machen begann. Der Generalbevollmächtigte hielt es für richtig, den Polen jeden Streifen Landes streitig zu machen und die litauischen Ansprüche auf Südlitauen zu unterstützen. Die Festlegung der Polen an dieser Stelle mußte ihrer Aktion nach Deutschland hin Abbruch tun, darum wurde in Südlitauen die polenfeindliche weißruthenische Bewegung, die ihren Vertreter Woronko ins litauische Kabinett nach Kowno delegiert hatte, unterstützt,

die Bildung einer weißruthenischen Truppe in Grodno als Gegengewicht gegen Polen begünstigt. Voller Erfolg blieb diesen Bemühungen versagt infolge eines Abkommens, das damals deutscherseits vorzeitig und ohne Wissen des Generalbevollmächtigten mit polnischen Kommissaren über den polnischen Vormarsch in Südlitauen „zur Bekämpfung des Bolschewismus“ abgeschlossen worden war. In diesem Abkommen war die Übernahme Grodnos und des südlich davon gelegenen Teiles Litauens den Polen zugesichert. Der Vertrag wurde dem Generalbevollmächtigten erst nach seinem Abschluß bekannt, er hatte zur Folge, daß entgegen den Bemühungen des Generalbevollmächtigten, das Tempo des polnischen Vormarsches zu verlangsamen, Grodno geräumt werden mußte und dadurch der Fall Wilnas vorbereitet wurde. In jenem Zeitpunkte war der Bolschewismus in Wilna zusammengebrochen und man erwartete dort den litauisch-deutschen Vormarsch. Die Polen waren mit schwachen Kräften in Richtung Lida vorgedrungen. Es war vorauszusehen, daß ihr Ziel Wilna war. Angesichts der großen Gefahr, die die Besitznahme Wilnas durch die Polen für die politische Entwicklung Litauens und damit für die Zukunft Deutschlands bedeutete, unterstützte der Generalbevollmächtigte die Bemühungen der litauischen Regierung, deutsche Unterstützung zum Vormarsch auf Wilna zu erhalten, um den Polen, die noch fern von Wilna standen, zuvorzukommen. In Berlin und in Weimar wurde mit aller Deutlichkeit darauf hingewiesen, daß die Einnahme Wilnas durch die Polen eine Tatsache schaffen werde, die für unsere Interessen und ihre Vertretung auf der Friedenskonferenz verhängnisvoll werden müsse, da sie die Gefahr einer Angliederung Litauens an Polen und damit einer wirtschaftlichen Abriegelung Deutschlands von Rußland durch Verhinderung direkter deutscher Grenzberührung außerordentlich erhöhe. Das Reichsministerium lehnte indessen den litauischen Antrag auf Unterstützung des litauischen Vormarsches gegen Wilna aus militärischen Gründen ab, mitbestimmend waren wohl auch Rücksichten auf die damalige innerpolitische Lage Deutschlands.

Die Räumung Grodnos und der Fall Wilnas riefen tiefes Mißtrauen gegen Deutschland in Litauen wach. Wohl konnte die deutsche Regierung darauf verweisen, daß die Entente durch den Marschall Foch den Vormarsch der polnischen Truppen über Grodno hinaus verlangt habe, aber das Mißtrauen blieb und erschwerte die Verhandlungen mit der litauischen Regierung.

Unter dem Druck der Verhältnisse schien nunmehr trotz der Abneigung der litauischen Regierung die polnisch-litauische Annäherung zur Tatsache zu werden. In tiefer Verstimmung suchte die litauische Regierung, stark beeinflußt von der französischen Mission in Kowno,

Führung mit den Polen durch Entsendung des Gesandten Dr. Schaulys nach Warschau, und nur den übertriebenen Forderungen, dem offenbaren Mangel an staatsmännischem Weitblick der verstiegenen Warschauer Expansionspolitiker ist es zu verdanken, daß Litauen abgestoßen in umso schärfere Opposition zu Polen trat. Mitgewirkt hat auch sicher die heute noch nicht ganz durchsichtige, aber wohl vorhandene und sich verstärkende Abneigung Amerikas und Englands gegen die uferlose Politik der polnischen Regierung. Wie weit die Anwesenheit der Ententekommissionen (französischer, englischer, amerikanischer) in Litauen, die von der litauischen Regierung mit betonter Begeisterung empfangen wurden, die Politik der Litauer beeinflußt hat, läßt sich nicht mit Sicherheit feststellen; sicher ist indessen, daß sie die Haltung Litauens uns gegenüber nachhaltig nicht beeinflußt hat. Die französische Mission hat sich durch ihre polnische Haltung das Mißtrauen der litauischen Regierung zugezogen und der Wunsch, die Mission bald los zu werden, ist allgemein. Von dem Wirken der amerikanischen Kommission erhofft man finanzielle Unterstützung und Durchsetzung der litauischen Ansprüche auf Wilna und Grodno.

4. Das Anlehnsbedürfnis an Deutschland ist merkwürdig zäh im Grund geblieben. Zwar sind Verhandlungen über einen Staatsvertrag mit Deutschland zur Regelung der gegenseitigen Beziehungen bis zum Abschluß des Friedens gescheitert. Auch die Aussicht auf den Abschluß eines Wirtschaftsabkommens ist gering. Die Beziehungen sind äußerlich kühler geworden und die Reibungen, namentlich mit den deutschen militärischen Stellen, hören nicht auf. Die Haltung der litauischen Presse ist mehr als unfreundlich. Das alles darf den Politiker, der die Zusammenhänge übersieht, nicht in seinem Urteil beeinflussen. Es muß auch die äußerst schwere Lage der litauischen Regierung in Betracht gezogen werden, die befürchtet, durch Betonung der Anlehnung an Deutschland der für die Sicherung ihres nationalen Lebens erforderlichen Sympathien bei der Entente verlustig zu gehen, die außerdem mit schweren Finanzsorgen belastet ist, überall auf Schwierigkeiten stößt, in ihrem Lande eine erhebliche, von ihrem Standpunkte aus fremde Truppenmacht dulden muß, weil sie sie nicht entbehren kann. Daß dies letztere Moment zu Reibungen führen muß und daß dabei die formell bestehenden Hoheitsrechte des litauischen Staates praktisch nicht immer anerkannt werden, ist selbstverständlich.

Andererseits ist sich die litauische Regierung der Schwäche ihrer Position wohl bewußt, es fehlt ihr die demokratische Geburt und ein arbeitsfähiger Beamtenapparat. Aus dieser Unzulänglichkeit, die man durch Anmaßung bemäntelt, entsteht eine Gereiztheit, die zwar nicht zu ernst

genommen werden darf, immerhin aber zur Vorsicht mahnt, da sie plötzlich veränderte Situationen schaffen kann.

5. Die deutsch orientierte positive litauische Politik der Unterstützung hatte mit vielfachen Widerständen und Erschwerungen zu kämpfen. An erster Stelle steht hier die grundsätzliche Abneigung weiter maßgebender politischer und militärischer Kreise gegen die Randstaatenpolitik. Man war in diesen Kreisen der Meinung, daß die von dem Generalbevollmächtigten befolgte Politik nur die Fortsetzung der alten Randstaatenpolitik sei. Mit Unrecht! Das Ideal für jeden urteilsfähigen Politiker ist nach der heutigen Lage der Dinge die unmittelbare Grenzberührung mit Rußland. Dies ist auch von dem Generalbevollmächtigten nie verkannt worden. Aber diese Grenzberührung herbeizuführen, liegt nicht in unserer Macht. Sie mit dem Opfer bolschewistischer Invasion nach Ostpreußen zu erkaufen, wäre wohl unverantwortlich gewesen.

Die politische Arbeit in Litauen litt außerdem darunter, daß die Vollmachten des Generalbevollmächtigten seinen Aufgaben und den Verhältnissen keineswegs entsprachen. In Litauen, wo die Kriegsführung durchaus in den Hintergrund trat, mußte der politische Bevollmächtigte das erste Wort und auch die Macht haben, seinen Intentionen in jeder Richtung, auch militärischen Stellen gegenüber, Geltung zu verschaffen. Dies war nicht der Fall. Der Mangel der Vollmachten wurde zwar mancherorts durch verständnisvolles Eingehen der militärischen Stellen auf die politischen Absichten des Generalbevollmächtigten ausgeglichen; im allgemeinen aber hatt das Militär während des Krieges, was man auch, so lange der Erfolg da war, willig hinnahm, derart die Zügelführung übernommen, daß nunmehr ein Umlernen und Einstellen auf neue Aufgaben, ein Unterordnen unter die politische Leitung, wenn man deren Ziele nicht billigte oder nicht verstand, nicht zu erreichen war.

Damit soll selbstverständlich Personen kein Vorwurf gemacht werden, wohl aber das Grundsätzliche berührt werden, das sich fortwirkend aus der Tradition der Kräfteverteilung in Deutschland während des Krieges verstärkt herausgebildet hatte.

6. Selbstverständlich war die Politik des Generalbevollmächtigten stets getragen von dem Gedanken, daß litauische Ansprüche auf Preußisch—Litauen unter keinen Umständen geduldet werden dürfen. Wegen diesbezüglicher Agitation und Auslassung in der litauischen Presse ist wiederholt an die litauische Regierung mit energischen Vorstellungen herangetreten worden. Die litauische Regierung hat auf diesbezügliche Vorhaltungen stets erklärt, der Propaganda in Preußisch—Litauen fernzustehen. Es ist auch erreicht worden, daß die litauische Presse sich längere Zeit hindurch eine starke Reserve auferlegte. Aufrichtig ist indessen die litauische Politik in dieser Frage nie gewesen. Es steht fest,

daß trotz der Erklärung der litauischen Regierung ihre Emissäre in Paris und London in der Richtung der Abtretung deutsch—litauischer Gebiete gearbeitet haben. Und jetzt, nach der Bekanntgabe der Friedensbedingungen der Entente hat auch die offizielle Haltung Litauens zur preußisch—litauischen Frage eine Änderung insofern erfahren, als die litauische Regierung nunmehr es ablehnt, wozu sie früher bereit war, sich zu dem nationalen Selbstbestimmungsrecht für Preußisch—Litauen öffentlich zu bekennen, nachdem die Entente den Wilsonschen Grundsatz verlassen hat.

7. Retrospektiv betrachtet war die Lostrennung Litauens von Rußland und die Anerkennung der staatlichen Selbständigkeit Litauens eine politisch unglückliche Maßnahme. Für die gegenwärtige Lage Deutschlands wäre es entschieden vorteilhafter, wenn die litauische nationale Bewegung nicht bis zum Streben nach staatlicher Unabhängigkeit gesteigert, sondern auf das bescheidenere Ziel der Selbstverwaltung oder Autonomie im Rahmen des russischen Staatsverbandes gelenkt worden wäre. Die polnische Gefahr wäre dann nicht so groß geworden. Allein, nachdem der Schritt getan war, konnte er vom Generalbevollmächtigten nicht mehr beseitigt werden. Es konnte sich nur darum handeln, unheilvolle Folgen für die Zukunftsinteressen Deutschlands nach Möglichkeit zu verhindern oder abzuschwächen. Von diesem Standpunkte aus war es unter allen Umständen richtig, in Litauen die Hand im Spiele zu halten und sich für die Zukunft Einfluß zu sichern, mag man ihn heute auch noch so gering einschätzen. Gelingt es Litauen, sich der polnischen Umklammerung zu entziehen, so hat dazu beigetragen die aktive Politik der Unterstützung Litauens gegen Polen, wie sie hier mit Konsequenz verfolgt wurde.

Sollte es Kolttschack gelingen, die Konsolidierung Rußlands durchzuführen, und sollte Litauen an Rußland wieder zurückfallen, so war die Politik in Litauen wiederum richtig und geeignet, Deutschland eine Basis vor allem wirtschaftlicher Art nach Rußland hin zu schaffen.

Wird Litauen in irgend einer Form selbständig, wenn auch nur auf Jahre hinaus, so mußte erst recht der Versuch gemacht werden, die Landbrücke nach Rußland hin deutschem Einfluß offen zu halten. Keinesfalls liegt Anlaß vor, eine Politik zu verlassen, die alles geleistet hat, was man nach Lage der Dinge erwarten konnte, und die in Zukunft weitere Früchte tragen kann.

(—) Zimmerle

Vokietijos centrinis archyvas Potsdame, Büro des Reichspräsidenten, Das Baltikum, Litauen, Akten — Nr. 713, S. 1—11

Originalas vokiečių k.

MEMORANDUMAS

apie Vokietijos reicho generalinio įgaliotinio Lietuvai politinį darbą nuo 1918 m. lapkričio mėn. iki 1919 m. birželio mėn.

Kaunas, 1919 m. birželis

1. Vokietijos generalinis įgaliotinis pradėjo savo veiklą 1918 m. lapkričio mėn. pradžioje Vilniuje. Iki to meto iš esmės pasikeitė vokiečių politikos Lietuvoje prielaidos. Ligšiolinės karinės administracijos politikos, kurią diktavo generolas Liudendorfas, prielaida buvo vokiečių ginklo pergalė. Jei politika mažųjų kaimyninių valstybių atžvilgiu, siekianti sužlugdyti Rusijos įsigalėjimą Europoje, buvo likimo iliuzija net vokiečių ginklo pergalės atveju, tai pralaimėjimo dieną ji tapo tikru pavojumi vokiečių interesams Rytuose. Lenkija, turėjusi įstoti į Vidurio Europos sąjungą kaip draugiška valstybė, tapo mūsų pavojingiausiu priešu Rytuose. Antantė pasiglemžė vokiečių politikos mažųjų kaimyninių valstybių atžvilgiu idėjas ir padarė jas ginklu prieš mūsų ateities interesus Rytuose.

Lietuva, kuriai Vokietija formaliai buvo pripažinusi valstybinį savarankiškumą, ūkiniu, kariniu ir dinastiniu požiūriu turėjo būti glaudžiai sujungta su Vokietija. Kuršą norėta sujungti personaline unija su Prūsijos karaliumi.

Vokietijos generaliniam įgaliotiniui pradėjus savo darbą, ši užmaskuota jėgos politika dar veikė sprendusių Lietuvos likimą vyrų protus. Visiško mūsų vidaus ir užsienio politikos žlugimo pasekmės politikai Lietuvoje padėjo karinėms ir civilinėms valdžios įstaigoms, išauklėtoms tradicine pergalės ir jėgos dvasia, nors ir su dideliu vargu ir labai nenoriai, iš naujo suvokti padėtį ir suprasti, jog reikia kitaip elgtis su gyventojais ir juos administruoti.

Antra vertus, lietuvių tauta ir jos vadai šiuo metu visiškai nėra pasiruošę imtis savivaldos ir valstybės kūrimo užduoties, nes ilgus metus buvo globojami (vokiečių) administracijos, kuri, tiesa, buvo labai dalykiška, tačiau elgėsi su tauta kaip su daiktu ir visai nesirūpino Lietuvos savarankiškumo ir kiekvieno atsakomybės savybių ugdymu. Okupacinės valdžios karinės ekonomikos neišvengiamas griežtumas ir stambiųjų karinių dalinių dislokavimas ilgam laikui suerzino ir įpykdė liaudį. Ne tautos išrinkta, o vokiečių karinės administracijos statytinė tautos atstovybė — Taryba, — turėjusi būti vokiečių politiką įkūnijančiu įrankiu, vokiečių karine administracija labai nepasitikėjo, o po savo daugkartinių apeliacijų į Vokietijos reicho vyriausybę ir prašymų suteikti didesnę veikimo laisvę ir savarankiškumą visuomet jautėsi apvilta.

Tokios buvo sąlygos, kai Reicho vyriausybė išskėlė Vokietijos generaliniam įgaliotiniui užduotį draugiškai, atsižvelgiant į visiškai pasikeitusią politinę situaciją, sureguliuoti Vokietijos ir Lietuvos santykius, remti Lietuvos valstybės kūrimą, o krašto administravimą, kuris iki šiol buvo vien vokiečių rankose, perduoti lietuviškai, tik ką gimstančiai administracijai, kurią iš pradžių reikėjo sudaryti.

Nepaisant to, šis uždavinys pasirodė įgyvendinamas, ir sėkmingai, nes atsargiai ir energingai dirbant visai nauju būdu, atsisiūsius ankstesnės administravimo praktikos, nauja susitaikymo, pakatumo, kantrybės ir savitarpio supratimo dvasia pavyko pertvarkyti valdžios aparatą pačios Lietuvos valstybės interesais. Tuo buvo norėta sužadinti lietuvių iniciatyvą, sustiprinti savarankiškumo siekius ir teisėtą nacionalizmą, padidinti prarastą liaudies pasitikėjimą sąžiningai bendradarbiauti su Vokietija.

2. Įvyko kitaip! Vokietijos revoliucija, ir Rytuose katastrofiškai sugriovusi karinės ir civilinės organizacijos aparatą, neleido vadovaujantiems asmenims tomis lemtingomis savaitėmis, kai Lietuvoje iš esmės turėjo būti pertvarkoma politika ir administravimas, laisvai veikti ir iki sausio pabaigos stichiškai lėmė įvykių raidą Lietuvoje. Tomis savaitėmis Vokietijos generalinis įgaliotinis su savo bendradarbiais traukėsi kartu su gausybe vokiečių karinių dalinių, paskui kuriuos veržėsi bolševizmas. Sąmyšio pabaigos nesimatė. Šiuo kelių savaičių laikotarpiu iš nieko turėjo būti sukurta Lietuvos valstybė su tvirta vyriausybe, pajėgiu, pasiruošusiu primti valdžią admi-

nistraciniu aparatu ir pakankama savisauga. Bandymai sukurti koalinę vyriausybę Vilniuje, įtraukiant lenkus, žlugo, tačiau buvo pasiekta, kad į Lietuvos vyriausybę įėjo žydai ir baltarusiai.

Administracija ir daugybė vokieškų įmonių bei įstaigų rytinėse ir šiaurinėse Lietuvos apskrityse dėl būsimos vokiečių karinių dalinių, besiveržiančių į tėvynę, evakuacijos buvo perduodamos galvotrukčiais. Skubiai buvo kuriamos vietinės valdžios įstaigos, joms perduodamas administravimas, su nuostoliais likviduojamos pramonės ir žemės ūkio įmonės, apskričių komitetams duodama po keletą šautuvų milicijai apginkluoti ir traukiamasi. Nepadėjo jokie vokiečių karinių viršininkų įsakymai, vokiečių kareivis tiesiog ėjo namo. Paskui jį sekė bolševizmas ir vėl be kovos užimdamas sritis, kuriose buvo atliktas milžiniškas vokiečių kultūrinis darbas.

Jau buvo žinomas sostinės Vilniaus evakuacijos terminas, nors dar vyko derybos su Lietuvos vyriausybe dėl Lietuvos valstybės santvarkos ir valdžios perdavimo. Vietinės valdžios įstaigos Vilniuje nedrįso perimti Vilniaus miesto valdymo, nes Vilniaus bolševikiniai elementai, laukdami greito tarybinių karinių dalinių įvygiavimo, jau kėlė grėsmingą pavojų buržuazijai. Karinės įstaigos buvo bejėgės. 10-osios armijos vyriausiosios vadovybės [valdymo] ribose evakuacija vyko palyginti tvarkingai, nors ir per daug skubiai. Tuo tarpu 8-oji armija, laikydama kelių ir geležinkelių, chaotiškai plūdo iš Kuržemės. Taip įstant visiems kariniams daliniams, Vokietijos generalinis įgaliotinis nebegalėjo turėti įtakos evakuacijos eigai. Kariniai štabai, kariniams daliniams reikalaujant, tiesiog įsakydavo evakuotis, o jų bandymai sustabdyti traukimąsi žlugdavo.

Lietuvos vyriausybė ir generalinis įgaliotinis su savo administraciniu štabu liko iki galo Vilniuje; gruodžio 31 d. jie persikėlė į Kauną. Vokiečių daliniams be kovos pasitraukus, Vilnius kelioms dienoms atiteko lenkams, gavusiems paskutiniu momentu ginklą, o po to — tarybiniais kariniams daliniams.

Dabar labai išryškėjo bolševizmo įsiveržimo į Vokietiją pavojus, kuris, turint galvoje neramumus pačioje tėvynėje, kėlė begalinę grėsmę. Vokietijos generalinis įgaliotinis, veikdamas tuomet jau iš Kauno, visais būdais stengėsi užkirsti kelią šiam pavojui, ir nuo to meto šis tikslas sąlygojo jo veiklą. Čia išliko šie uždaviniai:

a) Karinės padėties stiprinimas. Glaudžiai bendradarbiaujant su karinėmis įstaugomis, pavyko sustabdyti traukimąsi ir nustatyti demarkacinę liniją į rytus nuo Šiaulių—Kaišiadorių—Merkinės, tuo tarpu 10-osios armijos vyriausioji vadovybė dar turėjo Gardiną ir Balstogę su apylinkėmis į rytų pusę. Kariniu atžvilgiu jau net Kauno buvo atsisakyta, tačiau nepaisant įvairiausių ardomųjų veiksmų vokiečių ir rusų bolševikų, kurių anuomet vokiečių kariniuose daliniuose ir gyventojų tarpe buvo labai daug, buvo nuspręsta Lietuvoje ginti Rytprūsius. Nenuilstamas darbas, griežtos priemonės prieš vokiečių ir rusų agentus, visų pirma poveikis Kaune leidžiamam, tuomet variusiam išvis ardomąjį darbą vokiečių kareivių laikraščiu, kuris, generaliniam įgaliotiniui įsikūšus, neteko kareivių tarybos įtakos, pagaliau davė rezultatus. Pavyko išlaikyti demarkacinę liniją, sustabdyti tarybinių karinių dalinių veržimąsi, o paskutinėmis savaitėmis net stipriai paremti lietuvių puolimą į Rytus, šiauriau Vilniaus.

b) Bolševizmo slopinimas krašto viduje. Vokiečių karinių dalinių saugojama Lietuvių ministerija, kurią reikia pagirti už didelę išvermę sunkiu laiku, dabar galėjo imtis politinių ir administracinių-techninių uždavinių. Tiekdamas ginklus milicijai, kuri buvo sudaryta visose apskrityse ir miestuose. Vokietijos generalinis įgaliotinis laikė savo pareiga visų pirma suteikti Lietuvos vyriausybei galimybę slopinti viduje bolševizmą, veikusį visur aktyviai. Lietuvos vyriausybė tai atliko pagirtinai energingai ir, nors veikė savos valstybės tikslais, kartu davė naudos ir Vokietijai, padėdama veiksmingai atremti bolševizmą nuo Vokietijos sienos.

c) Civilinė administracija, kuri dar išliko į vakarus nuo demarkacinės linijos, nors ir sumažėjusi personalu, iš Kauno buvo dar kartą sudrausmintą ir nauju požiūriu pertvarkyta, kad būtų paruošta dirva tik ką naujai, su vargu sudarytai vietinei administracijai ir jai tvarkingai perduoti reikalai. Zandarmerija buvo sustiprinta ir skirta tvarkai krašto viduje palaikyti, o ypač — ką tenka su gailėsčiu konstatuoti — demoralizuotų kareivių nusižengimams užkirsti. Šiuo metu, kai lietuvių milicijai kariniai daliniai patys gali rūpintis tvarka, o vokiečių karinių dalinių moralė pakilo, ji paleista. Taip pat ir

civilinė administracija, perdavusi visas valdymo sritis, buvo palengva sumažinta, o vėliau ir visiškai paleista. Bet iki 1919 m. birželio 15 d. apskrityse dar liko generalinio įgaliotinio atstovai, atlikę politines funkcijas, kaip tarpininkai sunkumams ir nesutarimams tarp Lietuvos valdžios organų ir vokiečių karinių instancijų šalinti. Civilinės valdžios valdininkai, ištvėrę iki galo, verti didelio pagyrimo. Jų nuopelnas, kad anomis sunkiomis 1919 m. sausio ir vasario dienomis civilinė administracija išliko generalinio įgaliotinio valdžioje tvirtu vienetu, o lietuviai visų pirma turi būti jiems dėkingi už darbą, kad Lietuva nebuvo pasmerkta bolševizmui.

d) Lietuvos kariuomenės kūrimas. 1918 m. pabaigoje tebuvo jos užuomazga, ir generalinio įgaliotiniui teko padėti labai daug pastangų, kad būtų įveiktos įvairios, būtent karinių instancijų, kliūtys ir apginkluota bei aprūpinta kukli armija. Šiandien ji turi apie 12—15 tūkstančių vyrų. Apginklavimą apsunkino tai, kad buvo visiškai dezorganizuotas aprūpinimas tėvynėje. Tiesa, Lietuvos armija dar ir šiaudien viena negali apginti sienų, bet vis dėlto ji yra reikšminga savisaugos ir valstybės išlaikymo viduje bei apgynimo nuo išorės jėga, o pastarosiomis savaitėmis sėkmingai kovojo prieš tarybinius, tiesa, labai išvargintus dalinius. Vadovaujantios vokiečių ir lietuvių karinės instancijos bendradarbiauja gerai. Vokiečių ir lietuvių kareivių santykiai pakenčiami. Jie dar gerės, kokybiškai stiprėjant vokiečių kariniams daliniams.

Sio požiūrio, kuris pateiktas a—d pastraipose, generalinis įgaliotinis pabrėžtinai laikėsi daugkartiniuose pranešimuose reicho vyriausybei.

Finansinė parama Lietuvos valstybei jau pačioje pradžioje pasirodė labai svarbus veiksnys sėkmingam iškeltų uždavinių sprendimui ir vokiečių įtakai Lietuvoje. Lietuvos vyriausybei 1918 m. gruodžio pabaigoje pasisėkė gauti 100 mln. markių paskolą iš Rytų paskolų kasos (Darlehnskasse Ost). Didelė jos dalis buvo panaudota karinei amunicijai iš Vokietijos įsigyti ir Lietuvoje dislokuotos vokiečių kariuomenės daliniams apmokėti. Paskutiniu metu Lietuvos vyriausybės pareikštas prašymas dar vienos tokio pat dydžio paskolos iš Vokietijos dėl dabartinės Vokietijos politinės ir finansinės padėties negalėjo būti patenkintas. Deja, galima laukti, kad labai realios Amerikos finansinės paramos Lietuvai pasekmė bus ta, kad čia, pakenkiant Vokietijos interesams, sustiprės Antantės, ypač Anglijos ir Amerikos, politinė įtaka.

3. Vos tik buvo nugalėtas didžiausias bolševikų pavojus ir sustabdytas bolševizmas, iš pietų ėmė stiprėti lenkų spaudimas. Generalinis įgaliotinis laikė teisinga nepripažinti Lenkijai nė vienos žemės pėdos ir remti Lietuvos pretenzijas į Pietų Lietuvą. Lenkų įsitvirtinimas šioje vietovėje padarytų priešiškais Vokietijai veiksmais žalos, todėl Pietų Lietuvoje buvo remiamas lenkams priešiškas baltarusių judėjimas, pasiuntęs savo atstovą Voronko į Lietuvos vyriausybę Kaune. Sudarytos palankios sąlygos sukurti Gardine atsvarai prieš Lenkiją baltarusių karinius būrius. Šios pastangos negalėjo būti apvainikuotos visiška pergale, nes vokiečiai per anksti ir be generalinio įgaliotinio žinios sudarė su lenkų komisarais sutartį dėl lenkų puolimo į Pietų Lietuvą „bolševizmui nugalėti“. Šioje sutartyje lenkams buvo užtikrinta, kad jiems atiteks Gardinas ir nuo jo į pietus esanti Lietuvos dalis. Apie sutartį generalinis įgaliotinis sužinojo tik po jos sudarymo. Dėl to, priešingai generalinio įgaliotinio pastangoms sulėtinti lenkų veržimąsi, teko pasitraukti iš Gardino. Tuo buvo paruoštas Vilniaus žlugimas. Tuo metu Vilniuje bolševizmas jau buvo žlugęs, ten buvo laukiama lietuvių ir vokiečių puolimo. Lenkai silpnomis jėgomis buvo prasiveržę Lydos link. Buvo galima numatyti, kad jų tikslas buvo Vilnius. Dėl didelio pavojaus, kuris grėsė, lenkams užėmus Vilnių, Lietuvos politiniam vystymuisi, o tuo pačiu Vokietijos ateičiai, generalinis įgaliotinis rėmė Lietuvos vyriausybės pastangas gauti Vokietijos paramą, puolant Vilnių, kad būtų galima užbėgti lenkams už akių. Jie buvo dar toli nuo Vilniaus. Berlyne ir Veimare labai aiškiai buvo nurodyta, kad, lenkams užėmus Vilnių, susidarys situacija, kuri gali tapti pragaištinga mūsų interesams ir jų atstovavimui taikos konferencijoje, kadangi ji gali nepaprastai padidinti Lietuvos prijungimo prie Lenkijos ir tuo pačiu ūkinio Vokietijos izoliavimo nuo Rusijos pavojų, panaikindama tiesiogines Vokietijos sienas su Rusija. Tuo tarpu Reicho ministerija kariniais smetimais atmetė Lietuvos prašymą paremti Lietuvos puolimą prieš Vilnių; daug ką tikrai nulėmė ir tuometinės Vokietijos vidaus politinės situacijos įvertinimas. Pasitraukimas iš Gardino ir Vilniaus žlugimas sukėlė Lietuvoje didelį nepasitikėjimą Vokietija.

Nors vokiečių vyriausybė galėjo nurodyti, jog Antantė, konkrečiai maršalas Fošas, pareikalavo lenkų dalinių puolimo per Gardiną, nepasitikėjimas liko ir ap sunkino derybas su Lietuvos vyriausybe.

Dėl susidėjusių aplinkybių, nepaisant Lietuvos vyriausybės nepalankumo, atrodė, jog įvyks lenkų ir lietuvių suartėjimas. Labai nusivylusi, stipriai prancūzų misijos Kaune paveikta, Lietuvos vyriausybė bandė užmegzti kontaktą su Lenkija, pasiūsdama pasiuntinį dr. Saulį į Varšuvą. Ir tik dėl per daug nosį rietusių ekspansionistinių Varšuvos politikierių perdėtų reikalavimų, dėl akivaizdžios jų diplomatinio įžvalgumo stokos atstumta Lietuva stojo į stipresnę opoziciją Lenkijai. Čia, be abejo, prisidėjo šiandien dar ne visai akivaizdi, bet iš tiesų esanti ir stiprėjanti Amerikos ir Anglijos antipatija lenkų vyriausybės besotei politikai. Kiek Antantės komisijų (prancūzų, anglų, amerikiečių), kurias Lietuvos vyriausybė sutiko ypač entuziastingai, buvimas Lietuvoje turėjo įtakos lietuvių politikai, negalima tiksliai išaiškinti, tačiau aišku, kad jos Lietuvos poziciją mūsų atžvilgiu nedaug tepaveikė. Prancūzų misija dėl savo lenkiškos pozicijos užsitraukė Lietuvos vyriausybės nepalankumą, ir visi trokšta greičiau ja nusikratyti. Iš amerikiečių komisijos veiklos tikimasi finansinės paramos bei Lietuvos pretenzijų į Gardiną ir Vilnių patenkinimo.

4. Poreikis šlietis prie Vokietijos įleidęs savotiškai galias šaknis. Tiesa, derybos su Vokietija dėl valstybinės sutarties abipusiems santykiams sureguliuoti, kol bus sudaryta taika, sužlugo. Be to, maža šansų, kad bus sudaryta ekonominė sutartis. Oficialūs santykiai tapo šaltesni, ir kivirčiai, konkrečiai su vokiečių karinėmis instancijomis, nesiliauja. Lietuvių spaudos pozicija yra daugiau negu nedraugiška. Tačiau visa tai neturi daryti įtakos įžvalgaus politiko sprendimams. Reikia atsižvelgti ir į nepaprastai sunkią Lietuvos vyriausybės padėtį. Ji bijojo, akcentuodama šliejamąsi prie Vokietijos, netekti taip reikalingų Antantės simpatijų savo nacionaliniam gyvavimui užtikrinti, be to, slegiama sunkių finansinių rūpesčių, visur susidariusių sunkumų, savo krašte turi pakęsti gausias, jos požiūriu svetimas karines pajėgas, nes ji negali be jų apsieiti. Savaiame suprantama, kad pastarasis momentas turi sukelti nesularimų ir kad Lietuvos valstybės suverenumas praktiškai ne visada pripažįstamas.

Antra vertus, Lietuvos vyriausybė gerai supranta savo padėties silpnumą: jos ištakoms trūksta demokratiškumo, be to, ji neturi pajėgaus darbuotojų aparato. Iš tų trūkumų, kurie maskuojami pasitikėjimu savimi, atsiranda irzlumo, kurio, tiesa, nereikia per daug rimtai traktuoti, bet vis dėlto jis įspėja, kad dėl to gali staigiai pasikeisti situacija.

5. Pozityviai, į Vokietiją orientuoti Lietuvos rėmimo politikai teko įveikti įvairiausių priešiškus aktus bei kliūtis. Visų pirma tai principinis vadovaujančių politinių bei karinių sluoksnių nusistatymas prieš mažų valstybių [steigimo] politiką. Šiuose sluoksniuose vyravo nuomonė, kad generalinio įgaliotinio vykdoma politika esanti tik senosios mažų valstybių politikos tęsa. Nepagrįstai! Kiekvieno įžvalgaus politiko idealas, esant dabartinei padėčiai, yra betarpiška valstybinė siena su Rusija. Tai visuomet suprato generalinis įgaliotinis. Tačiau šitą sieną priartinti yra ne mūsų galioje. Pasiiekti tai, aukojant bolševikams Rytprūsius, būtų buvę tikrai neatsakinga.

Politinis darbas Lietuvoje nukentėdavo dar todėl, kad generalinio įgaliotinio teisės visiškai neatitiko jo užduočių ir sąlygų. Lietuvoje, kur karo reikalai tapo antraeiliai, politinis įgaliotinis privalėjo turėti lemiamą žodį ir valdžią, jo sumanymams turėjo paklusti visi, taip pat ir karinės įstaigos. Iš tiesų taip nebuvo. Įgaliojimų trūkumas kai kuriose vietose, tiesa, buvo kompensuojamas karinių instancijų parama generalinio įgaliotinio politiniams sumanymams, bet, apskritai, karo metu kariškiai buvo paėmę į savo rankas valdžią, ir su tuo, kol sekėsi, buvo nuolankiai taikstomasi. Todėl dabar jau pasidarė neįmanoma priversti juos persikvalifikuoti ir persiorientuoti į naujus uždavinius, paklusti politinei vadovybei, kai jos siekiams jie nepritarėdavo arba jų nesuprasdavo.

Tai, žinoma, neturi būti priekaištas asmenims, bet liesti esminius, ilgalaikius, aiškiau susikristalizavusius dalykus, tradiciškai pasiskirstant jėgoms karo metu Vokietijoje.

6. Savaiame suprantama, vyriausiojo įgaliotinio politika visada buvo įkvepiama minties, kad lietuvių pretenzijos į Prūsų Lietuvą jokia būdu negali būti pakenčiamos.

Dėl agitacijos ir pasisakymų šiuo klausimu lietuvių spaudoj buvo keliskart kreiptasi į Lietuvos vyriausybę su griežtais protestais. Lietuvos vyriausybė į šiuos priekaištus nuolat pareiksdavo, kad ji propagandos Prūsų Lietuvoje šalinasi. Taip pat buvo pasiekta, kad lietuvių spauda ilgesnį laiką laikėsi labai rezervuotai. Tačiau lietuvių politika šiuo klausimu niekada nebuvo atvira. Aišku, kad, nepaisant Lietuvos vyriausybės pareiškimo, jos emisarai veikė Paryžiuje ir Londone, siekdami susigrąžinti vokiečių-lietuvių sritis. O dabar, paskelbus Antantei taikos sąlygas, po to kai Antantė atsisakė Vilsono doktrinos, oficiali Lietuvos pozicija Prūsų Lietuvos klausimu pasikeitė tiek, kad Lietuvos vyriausybė dabar atsisako viešai pripažinti Prūsų Lietuvos tautinio apsisprendimo teisę, nors tai padaryti ji anksčiau buvo pasiruošusi.

7. Žvelgiant į praeitį, Lietuvos atsiskyrimas nuo Rusijos ir valstybinio savarankiškumo pripažinimas Lietuvai politiškai buvo nenusisekusi priemonė. Dabartinei Vokietijos būklei būtų daug naudingiau, jeigu lietuvių tautinis judėjimas nebūtų išaugęs iki valstybinės nepriklausomybės siekimo, o būtų buvęs nukreiptas į kuklesnį tikslą: sukurti savivaldą arba autonomiją Rusijos valstybinėje federacijoje. Tuomet nebūtų taip išaugęs lenkų pavojus. Tačiau po to, kai jau žingsnis buvo žengtas, generalinis įgaliotinis nebegalėjo jo panaikinti. Kalba galėjo eiti tik apie tai, kaip sutrukdyti ar susilpninti, kiek galima, nepageidautinas pasekmes Vokietijos ateities interesams. Šiuo požiūriu bet kuriomis aplinkybėmis buvo teisinga kišti rankas į Lietuvos reikalus ir užsitikrinti ten ateityje įtaką, nors šiandien dar ir labai mažai vertinamą. Jeigu Lietuvai sekasi išvengti lenkų apsupimo, tai tam labai padėjo Lietuvos palaikymo prieš lenkus politika, kuri čia buvo nuosekliai vedama.

Jeigu Kolčiakui pasisektų sustiprinti Rusiją ir jeigu Lietuva vėl jai atitektų, tai ir tuo atveju politika Lietuvoje buvo teisinga ir palanki sudaryti visų pirma ukinei Vokietijos bazei [ekspansijai] Rusijos link.

Jeigu Lietuva taps bet kokia forma savarankiška, nors ir ilgam laikui, tai visų pirma turi būti rimtai bandoma laikyti šį žemės lieptą į Rusiją atvirą vokiečių įtakai. Kaip bebūtų, nėra pagrindo atsisakyti politikos, padariusios viską, kas įmanoma, ir ateityje vėl galinčios duoti vaisių.

(—) Zimmerle